

МИХАЙЛО ЯКОВИЧ КАЛИНОВИЧ: СПРОБА НАБЛИЖЕННЯ

*«Все выше стройные лиловые алтеи,
Коснулись облака их чайные цветы,
Но был глагол — и пали ветры, золотая,
И свистли гроздьями с лазурной высоты»*

(М. Калинович, 1914 р.).

Працюючи у відділі, очолюваному Анатолієм Павловичем Непокупним, усвідомлюєш, якими важливими можуть бути окремі невеликі деталі, штрихи при наближенні до цікавих, творчих людей, що залишили слід у науці, культурі, духовному надбанні народу.

Образ Михайла Яковича складався в уяві поступово: з фрагментів розповідей, хронологічно роз'єднаних, уривків спогадів рідних і знайомих. Ми з дідом (у нашій родині, до речі, не вживали стосовно Михайла Яковича зменшених «дідусь» тощо) розминулися в часі, проте «ділили» спільний простір квартири на вулиці Горького. Мій батько працював над художніми перекладами з англійської мови за татовим письмовим столом, де світила та сама настільна лампа, стояло індійське письмове приладдя зі слонової кістки, вишукані антикварні статуетки, привезені дідом із подорожей, поряд, на підлозі, — велика китайська ваза, його кактуси на підвіконні, а на стінах — японська старовинна гравюра чудового невідомого майстра, роботи А. Дюрера, що з'явилися в нього в кабінеті після навчання в Німеччині. Такого роду «мінімалістичні» трофеї багато чого промовляли про їхнього власника, з дитинства знайомого мені за світлинами різних періодів, починаючи з маленької «дореволюційної», що зберігалася в бабусиному записнику, де він напрочуд статний та гарний, з густим хвилястим волоссям і палким поглядом з-під темних довгих вій. До стискання серця запам'яталася й одна з останніх, на якій Михайло Якович сидить серед своїх книжок, із задумливим виразом, у позі настовбурченого птаха.

З юних років гортала я сторінки дідових улюблених творів, що повернулися з евакуаційної Уфи (протягом життя Михайло Якович зібрав цікаву різномовну бібліотеку, яка налічувала сотні художніх і наукових творів, словників; за свідченням очевидців, під час Другої світової війни німецькі офіцери, що зайняли наше помешкання в окупованому Києві, грілися, кидаючи до печі скарби давньоіндійської мудрості, оригінали французьких просвітників, навіть німецькомовних поетів і філософів), серед яких — «мандрівніади» Конрада, Кервуда, Майн Ріда, збірки Рембо, Тютчева, Анненського, розкішне повне зібрання шедеврів Шекспіра, ще із старим шрифтом, перші видання з присвяченнями

М. Рильського, як, наприклад, «Михайлу Яковичу — чаша дружби» (на однойменній збірці), П. Панча, Н. Рибачка, О. Корнійчука, також монографії та статті С. І. Маслова, І. В. Шаровольського, М. К. Гудзія, багатьох дослідників словесності, колег і друзів.

Пізніше до мене потрапив збірник власних поезій Михайла Калиновича «Шалфейные холмы», виданий під псевдонімом Amaryllis (тут мені спадає на думку спогад Л. А. Булаховського, де вчений, зокрема, відзначав глибокі, майже професійні знання Михайла Яковича в галузі ботаніки) у Лейпцигу в 35-ти нумерованих літерами примірниках, один з яких під літерою «Р» був присвячений бабусі. Вірші віддзеркалювали юнацькі враження Калиновича — схвильованість навколишньою красою, ніжність до рідних, зворушливу відчуженість першого справжнього кохання:

«Припущим просекам на диво,
И теша лесовых царей,
Надели маленькие ивы
Кокосники из янтарей» (В Подолии, с. 10).

«В глуши сиреневых хохлаток
И серой грабовой коры
Игра серебряных загадок
На бледном личике сестры.

К селу заглохшему Украины
Тропинки медленный подъем,
Когда слетят лесные тайны
На наш блаженный водоем...» (с. 12).

Молодий Михайло Калинович захоплювався малюванням. Коли роздивляється його малюнки, переважно невеликі за форматом, спадає на думку, що вони виявляють у автора аналітичну вдачу, про дослідницький хист свідчить їх структурованість, вивіреність колористичних переходів, увага до деталей, певна чіткість і продуманість ліній. Ось перед очима виникає «Гіацинтова водойма» — акварельна мелодія, згадка про рідне Поділля, а ще — пристрасно виписана старенька мати (моя прабабуся Ольга Дементіївна), зменшена віком постать в урочистому вбранні, яка ніби вибачається за свій вигляд і просить не судити строго; якась яскраво забарвлена східна маска, скрупульозно відтворена, примарна.

Велика частка малюнків, речей і навіть меблевих аксесуарів і кактусів була перевезена до кімнати-музею академіка М. Я. Калиновича у м. Тиврові Вінницької області, на відкритті якого були співробітники Інституту мовознавства Л. С. Паламарчук, Т. Г. Линник, також ми з братом Михайлом. Запамяталася вражаюча гостинність урочистого прийому, але найбільше — принадність спонтанного спілкування. Згадую, як підійшов до нас літній чоловік, показав на пагорбок удаліні — треба, до речі, відзначити дивовижну магію місцевого рельєфу — із словами: «Бачите, там руїни, а колись стояла церква... Батько Калиновича, священник Яків Антонович, правив службу. Щира була людина, односельчани його любили. Я це знаю від тітки Марії, яка ще дівчиною прислужувала у них у домі. Що ж до господині, була поважна, знала мови, освічена». За часи громадянської війни жажнівську церкву знищили, батьківський будинок перетворили на школу. Останнє, здається, цілком символічно...

Михайло ріс єдиним хлопчиком у сім'ї і виніс з дитинства ніжну стурбованість матері та близьких за духом сестер Ніни і Ксенії. Уже в п'ять років йому через уроджену ваду серця, що в той час не оперувалася, судилося залишити отчий дім і розпочати «самостійне життя», ставши учнем Керченської гімназії.

Стосовно цього моя бабуся, Маргарита Михайлівна, асоціативно згадувала бо-лісний факт з біографії великого трудівника літературної ниви — Оноре де Бальзака, через обставини в чотирирічному віці відірваного від материнської ласки. Ця рання самостійність загартувала і того, й другого, привчаючи до самоорганізації та дисципліни думки.

Гортаючи далі сторінки життя, натрапляємо на гімназиста відомої Київської колегії Павла Галагана. Там, як і скрізь, охоче давали прізвиська. Юного Калиновича знали як «папу римського». Серйозний, заглиблений у навчання, видавався старшим за інших. Виявляв блискучі здібності. Керівництво колегії надіслало батькам лист подяки, вважаючи за честь мати такого учня. Закінчив заклад із золотою медаллю. Наступним кроком було навчання в Петербурзькому університеті. Однак рік у несприятливому кліматі викликав загострення серцевої хвороби, що й повернуло Михайла до Києва. Ставши студентом Київського університету Св. Володимира, він знову знайшов друзів та однодумців, деяких із них ще знайомих по колегії. Серед філологів і літераторів особливо близькими були Микола Зеров, Борис Ларін, Володимир Отроковський. Завдяки останньому, 20-річний Калинович і познайомився із своєю майбутньою дружиною Маргаритою, молодшою сестрою Володимира, на гімназійному балу в далекому 1908 році. Дівчині тоді ледь виповнилося 12 років, але вона гарно танцювала, була весела й начитана. Поступово рішуча вдача, що крилася під ангельською зовнішністю, підкорила уяву романтичного несміливого студента. Отримавши університетський диплом, він був готовий одружитися, проте наречена була ще занадто молодою. Неможливість шлюбу підштовхнула його до рішення продовжити навчання в Європі. М. Калинович два роки вчиться в Лейпцизькому університеті, складає там магістерські іспити. Будучи дуже здібним до мов, він вільно спілкується німецькою, англійською, іспанською, французькою, подорожує європейськими країнами. Згадував, що якби довелося змінити місце проживання, обрав би розмірену мальовничу Швейцарію. Дістається до Аргентини. Весь час листується з бабуною, на той час уже студенткою Вищих жіночих курсів історико-слов'янського відділення. Листи Михайла Яковича — ще одна іскра його таланту.

В Аргентині він оселяється в родині пастора, прогулюється апельсиновим гаєм, за вимовою його майже не відрізняють від місцевої інтелігенції, пропонують залишитися назавсім. Молодий науковець затримується в цій країні, захоплений незнаною екзотикою. Проте один випадок прискорив рішення повернутися до рідних широт. Літнього вечора він сидів у парку, схилившись над книгою, раптом за спиною почув якісь незвичні звуки. То був рій надзвичайно великих метеликів. Його тонкій поетичній натурі вистачило цього враження, щоб негайно повернутися додому. Задум подальшого удосконалення освітнього рівня в Парижі був «відкоригований» Першою світовою війною.

Нарешті, 1915 року, приват-доцент університету Св. Володимира вінчається у величному Володимирському соборі з Маргаритою Отроковською, також із родини священика. Їй здається, що вона його не варта: вона миловидна, він — вродливий. Врода й розум, людяність і делікатність — усе дісталось одному! Сором'язливий Михайло відчував майже те саме. Недооцінювання себе притаманне коханню.

Занурюючись у ті часи, бабуня полюбляла мені казати: «У тебе є друзі, у нас було *середовище* — в цьому різниця», маючи на увазі творчий науково-інтелігентський осередок своєї молодості; пізніше вагому частку з них віднесуть до «неокласиків».

Про Михайла Яковича, його наукову й викладацьку діяльність пізніше прекрасно писали його учні та послідовники: І. П. Сунцова, О. С. Мельничук, Ю. О. Жлуктенко.

Із спогадів бабусі мене найбільше вразили кілька розповідей. І вона, і дід любили, зокрема, читати п'єси. Уже в останній період життя йому спало на думку: чому це він має читати твори улюбленого Г. Ібсена у недосконалих перекладах?! І протягом року вивчив норвезьку мову. Взагалі, він казав своїм студентам, що чим більше мов знаєш, тим легше вивчити наступну. В автобіографії Михайло Якович писав, що володіє понад двадцятьма мовами. Мав вишукану вимову, часто за кордоном його не сприймали як іноземця. Аспірантам викладав санскрит, готську, латинську, давньогрецьку мови. Бабуся завжди згадувала, що він надзвичайно сумлінно ставився до викладання, по 2–3 години готувався, незважаючи на недобрый стан здоров'я, до лекцій, які читав багато років (курси «Вступ до мовознавства», «Порівняльна граматики індоєвропейських мов» та ін.), завжди ретельно обмірковував та поновлював матеріал. Був вимогливим до себе і своїх учнів, одночасно був людяним (підтримував їх у важкі роки, нерідко запрошував до себе на обід), захоплювався їхніми творчими особистостями. Крізь життя проніс дружбу з фахівцем з англійської мови Наталією Калачевською, польської — Елеонорою Ржевуцькою, німецької — Іриною Сунцовою. Михайло Якович мало вмів спілкуватися на «побутові» теми, пожваблювався тільки, коли мова заходила про філологію (в широкому розумінні), мистецтво тощо. Дуже цінував товариство О. І. Білецького, Л. А. Булаховського, М. Т. Рильського.

Останнім часом зацікавлення науковою спадщиною Михайла Яковича «рефлектується» у виданих в Україні і поза українським простором працях. Найістотнішими видаються індологічні розвідки філософа Ю. Ю. Завгороднього, а також дисертаційне дослідження О. М. Томенко «Історико-літературна концепція Михайла Калиновича в контексті українського літературного процесу 20–30-х років ХХ століття».

Мені не хотілося повторювати те, що вже написано й вийшло друком. Зовсім уникнути цього неможливо. Сподіваюся, у тому, про що тут згадано, можна простежити, наскільки знаковою була фігура діда в нашій родині.

Важко стверджувати, що склався портрет саме його особистості. Це було лише наближення... і знак любові.